

EYÜP'TE SİYAVUŞ PAŞA TÜRBESİ ÇİNİLERİNDE RENK VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

FERİZE ŞEN

1973 Bulgaristan Kırcaali doğumlu. 1996-1997 Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatları mezunu İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkezi gözetiminde, Topkapı Sarayı Harem Dairesi'nde çini restorasyon çalışmaları yaptı. (1994 yaz dönemi.) Mimar Sinan Üniversitesi Mezunlar Derneği'nin 1997-1998 yıllarındaki karma sergilerine katılmıştır. İznik Eğitim ve Öğretim Vakfı'nın tanıtım ve üretim aşamaları dahil olmak üzere TÜBİTAK ile yürütülen AR-GE ve TTGV projelerinin desen konusundaki bölümlerinde yer almıştır.

Eyüp Sultan'ın en büyük Türbelerinden olan Siyavuş Paşa Türbesi, "Eyüp Sultan semtinde Camii Kebir Caddesi üzerinde ve Sokullu Mehmet Paşa Türbesi karşısındadır. Sağ tarafında ileride Mirimiran Mehmet Paşa Türbesi aynı avluda ve sol tarafta ise Şeyhülislam Üryani-zade Ahmet Esad Efendinin türbesi bulunmaktadır." (1)

"Siyavuş Paşa, Enderundan yetmiş olup daha sonra yeniçeri Ağası ve Rumeli Beylerbeyisi, 24 Aralık 1582'de de Sadrazam olmuştur. 1574'de Sultan II. Selim'in kızı Fatma Sultan'la evlenmiştir."(2) III. Murad zamanında 1582-84 1586-89, 1592-93 olmak üzere üç kez sadarete bulunduktan sonra 1602 yılında ölmüştür. Siyavuş Paşa adına Eyüp Sultan'da Mimar Sinan'a 1588 yılından önce büyük olasılıkla 1582-1584 tarihleri arasında ısmarladığı bu türbe ye gömülmüştür. Ölüm tarihi türbenin sokak tarafına konulan kitabede belirtilmektedir. (1602-3 H. 1011). Siyavuş Paşa Türbesi'nin Tezkiret-ül Ebniye'ye bir hata sonucu alındığı, bu türbe ile üç tezkere de kayıtlı Siyavuş Paşa Evladı Türbesi'nin aynı yapı olduğu kanaati taşınmaktadır.(3)

(Resim 1) Dıştan onaltı köşeli gövdeye sahip olan Siyavuş Paşa Evladı Türbesi içeride Sekizgene dönüştürülerek kubbe sekiz ayağa oturtulmuş ve ayaklar kemerlerle bağlanıp kapı ve pencereler sekiz adet niş içine alınmıştır.

(Resim 2) Türbenin tek gözlü kapı revakı iki mermer sütuna oturmaktadır. Kemerli türbe kapısı üzerinde bir Ayet-i Kerime yazılıdır. Yazının tarihi yoktur. (4) Türbenin yapı malzemesi kesme taştır. (5)

(Resim 3) Türbenin iç kısmında ikisi ahşap Sanduka ve 9 mermer lahit olmak üzere toplam 11 kabir vardır.

Siyavuş Paşa Türbesi Eyüp Sultan'da ki iç mekânı süslü olan türbelerden birisidir. Kubbenin içi ve pandantiflerin çinili orta kısımlarının haricinde kalan yerleri kalemşi ile dekorlanmıştır.

Türbenin içinde asıl dikkati çeken süslemeler 16 y.y. ikinci yarısına tari-

Resim 1.

Resim 2.

lenen orijinal İznik çinileridir. Mimariye renk katan bir süsleme unsuru olan çininin Türk mimarisinde kullanımının kökleri Uygur sanatına kadar uzanmaktadır. İdikut ve Kara Hata'da yapılan kazılarda mabetlerin zemininin mavi sırlı kare levhalarla kaplandığı anlaşılmıştır. (6)

Türbenin iç mekânındaki çini dekorlar, kapının sağ ve sol iki yanında büyük panolar, Türbenin içini çepçevre dolaşan çini ayet kuşağı, alt pencerelerin alınlıkları, kedigözlerinin iç kısımları ve pandantiflerin orta kısımlarında daire şeklinde çini yazılar olarak görülmektedir.

Türbenin içindeki çinilerin geneli sıraltı tekniği ile yapılmış orijinal İznik

1. Eyüp Sultan Taribi s. 209 Mehmet Nermi Haskan. Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları.
2. Eyüp Sultan Taribi s. 210 Mehmet Nermi Haskan. Eyüp Sultan Belediyesi Yayınları.
3. Mimar Sinan s. 329 Abdullah Kuran.
4. Mimar Sinan s. 329 Abdullah Kuran.
5. Eyüp Sultan Taribi s. 209 Mehmet Nermi Haskan.

Resim 3.

Resim 4.

çinileridir ve 16 y.y. ikinci yarısına tarihlenirler. Hafif pembemsi hamur üzerine, pek çok İznik çinisinde görülen ve gözakı denilen beyazlıktan biraz daha sarımtırak bir astarı mevcuttur. Genel olarak çinilerin sırları gayet güzel ve pürüzsüzdür. Çatlak ve aşınmaya rastlanmamaktadır. Geçen yüzyıllar hiçbir şekilde değerini ve kalitesini

bozmamıştır.

Türbenin iç kısmındaki kedi gözü nişlerinde Kütahya'da üretilmiş çini örneklerini görmekte birlikte, ufak bir parça renkli sır tekniğinde üretilmiş çiniye tesadüf etmekteyiz. Kedigözü nişlerdeki çinilerin farklılıkları burarda devşirme malzeme kullanıldığını düşündürmektedir.

Türbe genelindeki çinilerde renk olarak, öncelikle mercan kırmızısı, yeşil, turkuvaz, açık ve koyu mavi (lacivert) ve siyah kontür görülmektedir. Türbe içinde ki 16. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen İznik çinilerindeki yeşil renk dışında tam renk devrini yansıtır biçimdedir. Yeşil renk, Kadırga Sokullu Cami, Edirne Selimiye Camii ve pek çok 16. yüzyılın 2. yarısına tarihlenen sıraltı orijinal İznik çinilerinde ki yeşil renkle kıyaslandığında, zayıf kalmakta, zümrüt yeşili denilen renk tonu görülmemektedir.

(Resim 4) Türbenin iç kısmında, giriş kapısının sağ ve sol iki yanında büyük çini panolar yer almaktadır.

16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen orijinal İznik çinileridir. Panolar sıraltı tekniğinde yapılmış olup seffaf ve kalitesi bir sır görülmektedir. Panolarda görülen renkler; kırmızı, yeşil, açık ve koyumavi (lacivert), turkuvaz, siyah kontürdür.

Sağ taraftaki Pano: dıştan dışa 410x95cm'dir 42 tam karo, 38 bordür çinisi vardır. Toplam 78 kadardır.

Sol taraftaki Pano: dıştan dışa 410x95cm'dir 39 tam karo, 36 bordür çinisi vardır. Toplam 75 karodur. Çivi karoların boyutları farklılık göstermektedir.

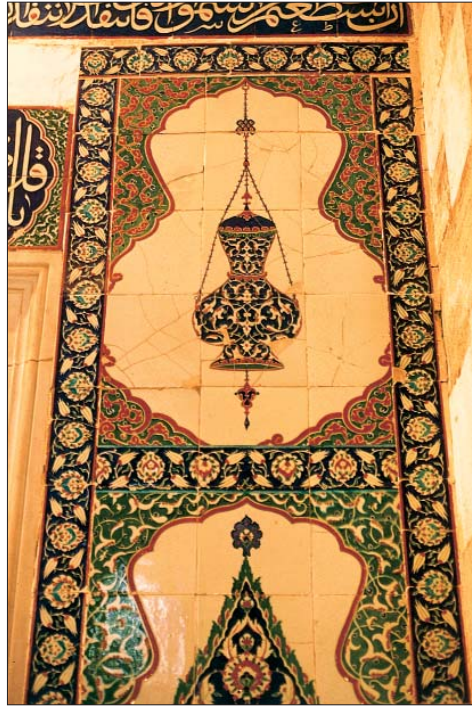
Panoların etrafı pencere alınlıklarında da görülen lacivert zemini ulama bordür kompozisyonu ile çerçevelenmektedir. Bordür lüle, hatay, ve yaprak motiflerinden oluşmaktadır. desen hatay motifinden çıkan dal ucunda ki lüle motiflerinin birbirlerine sarılmasından oluşmaktadır. Zemin lacivert boyanarak motiflerde beyaz renk ağırlıkta bırakılmıştır. Karoların boyutu 12x24 cm'dir.

Üst Kısımdaki Pano: (Resim 5) Panonun alt ve üst köşelerinde dendanlı köşebentler görülmektedir. Köşebentleri belirleyen şeritler kırmızı renktedir. Köşebentlerin içleri bulut motifleri ile dekorlanmış olup, zemin yeşil. Bulut motifleri ise havali kırmızı boyanarak renklerin ve kompozisyonun nefes alması sağlanmıştır. Panonun iç kısmında ise zemin beyaz bırakılarak, ortası kandil motifi ile dekorlanmıştır. Kandilin başlangıcı, zincir kısmı, düğüm, kapağı, gövdesi, alt taban kısmı ve ufak bir sarkaç çok net olarak algılanmaktadır. Motiflerin tüm ayrıntıları çok belirgin bir şekilde görülmektedir. Kandilin iç kısmında zemin lacivert boyanarak Rumi kompozisyon beyaz bırakılmış, Rumilerin tohumları ise kırmızı renktedir. Kapak etrafı ve kandilin alt tabanı yeşil renge boyanmıştır. Bu panoda yer alan kandilin alt tabanının bir perspektifte desen boyut kazanmıştır. Konum itibarı ile de kandil yukarıda bulunan bir nesne olduğu için gerçekte algılayabileceğimiz bir şekilde çini üzerine uygulanmış ve üst kısma monte edilmiştir. Kandil motifi çinide kullanıla gelmiş bir formdur. (1421 Bursa Yeşil Türbe mihrabı renkli sır tekniğindeki Panodaki kandil motifi Eminönü Yeni Camii mihrabında yer alan bir dizi kandil motifi vb.)

Panolar 3x5 düzenlemesindedir. Toplam 15 karodan oluşmaktadır.

Kandili panonun hemen altında, lacivert zeminli panoların etrafını çevreleyen bordürler vardır. Bu bordürlerle motifler aynı, renkler farklıdır. turkuvaz olan hatçı göbekleri kırmızıya boyanmış. Kırmızı olan kenar cetvelleride turkuvaz olarak değiştirilmiştir. Panoları ayırmak için kullanılmıştır.

Orta Kısımdaki Pano: (Resim 6) Panonun alt ve üst kısımlarında köşebentler mevcuttur. Köşebent formu üst kısmında ki panonun köşebent formları ile benzerlik göstermektedir. Köşebent formunu belirleyen kısım kırmızı şeritler halinde içten havali boyanmıştır. Alt ve üst köşebentlerin zemini yeşil olup üzerine beyaz Rumi kompozis-

Resim 5.

Resim 6.

yonlar.

Rumilerin tohumları kırmızı boyanmıştır. Panonun iç kısmı beyaz zemin üzerine kozodan başlayan büyük bir şemse içerisinde hatai ve penç motiflerinden oluşmaktadır. Panonun iç tasarımının başlangıç kısmı olan vazoda çok güzel ve müstesna bir kompozisyonudur. (Resim 7) Bulut motifi ile dekor-

Resim 7.

Resim 8.

lanmıştır. Vazoyu özel ve tek kılan yanı desen tasarımının vazunun formunu oluşturmasıdır. Bulut motifli böyle kurulu tek örnektir. (1/2) simetrik bir tasarımdır. Vazonun zemini lacivert boyanarak, bulut motifleri havalı kırmızı boyanmıştır. İç kısımda ki ufak salyangozlar yeşil renge boyanmıştır. Vazonun ve panonun genelindeki kırmızılar oldukça iyidir. Kırmızılar kabartmalı olup renkte bozulma yoktur.

(Resim 8) Şemse vazunun iki yanına açılan yaprak, bahardalı ve büyük bir hataiden başlamaktadır. Dış kısmı yaprak şeklinde olan şemsenin içi denda lanmıştır. İç kısımda da hatai ve penç kompozisyonu görülmektedir. Lacivert zemin üzerine motifler beyaz ağırlıkta

birakılarak yeşil, kırmızı, çık mavi üzerine (lacivert) koyu mavi taramalar görülmektedir. Şemse ke içinde ki kompozisyon 1/2 tekrardır. Hatai, penç, yaprak, ve gonca motifleri görülmektedir. (Resim 9) Vazonun ağız kısmına yerleştirilmiş hatai motiflerinden başlayan kompozisyon, dairesel hareketlerin ayırım yerleri ve sap üzerine yerleştirilen motiflerle çok dengeli bir kompozisyon oluşturulmuştur. (Resim 10) Şemsenin uç kısmına da ufak bir tepelik konmuştur.

Pano 3x8 düzenlemesindedir. Toplam 24 karodur.

Panonun alt kısmında yine lacivert zeminli hatai ve yaprak motiflerinden oluşan bordür renk değişikliği yapılmış olarak görülmektedir. Hatai göbekleri kırmızı kenar cetvelleride turkuvaz boyanmıştır.

Alt kısımdaki pano: (Resim11) Yeşil zemin üzerine beyaz organik şekiller yapılmıştır. İçlerine farklı boylarda kırmızı damarlar yapılarak doğal bir doku verilmeye çalışıldığını düşünmekteyim. Bu zeminin iç kısmında siyah zemin üzerine (siyah sulu boyanmış) motifler uygulanarak bir kartuş formu oluşturulmuş iç kısım yine yeşil zemin üzerine motiflenmiş olarak görülmektedir. Bordür alt kısma kadar devam etmektedir. Bu da çinilerin devamı olduğunu göstermekle birlikte bugün yerleri boştur*. Buradaki çinilerin arkeoloji müzesinde olduğuna dair bir bilgi Mehmet Nermi Haskan'ın Eyüp Sultan tarihi adlı kitabında yer almaktadır.

Panoların alt kısmında ki bu çinilerin pekçok yerde, farklı renklerde, kurgularda görmekteyiz. (Şekil zeki hocanın diası) Topkapı Sarayı Hırka-i Saadet dairesinde Kadırga Sokullu Camii mihrap panolarının alt kısmında şerit halinde görülmektedir. Bu motifli çinileri açıklayıcı olduğunu düşündüğüm bir örnekte (Resim: 12) Topkapı Sarayı Harem dairesi, Çeşmeli sofada yer alan bahardalı panolardır. Bu panolar klâsik devir 16. yüzyılın 2. yarısı sıraltı tekniğinde üretilmiş olan panoların yan kısımlarında ki sütun formunda ki yerler,

* İsmail Orman, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul Türkibeler Müzesi Müdürlüğü Kütüphanesi, Siyavuş Paşa Türbesi Çini Envanteri, İstanbul 1997.

bu motifli çinilerle dekore edilmiştir. Çini panoda ki sütunların alt kısımlarına mermer taklidi olan çiniler konmuştur. Paranın üst kemerli kısmı da Siyavuş Paşa vb. pekçok Türbe kapısındaki gibi ters tepelikler şeklinde yapılmış olup renkli bir mermer gelen kısma bu motifli çiniler konmuştur. Bu düzenleme bunların pencere sövelerinde ve kapı kemerlerinde vb. yerlerde kullanılan renkli mermerlerden olduğunu düşündürmektedir. Özellikle Siyavuş Paşa Türbesinde ki pencere sövelerinde kullanılan malzemeyle görsel yakınlık göstermektedir.

(Resim 4) Türbenin iç kısmında giriş kapısının üzerinde, kuşak yazısının alt kısmına da çini bir kuşak yazısı daha ger olmaktadır. Celi sülüs bir kompozisyondur, alt kuşak yazısında, zemin lacivert boyanarak yazılar beyaz bırakılmış, harf gözleri kırmızı ile boyanmıştır. Yazı bir kartuş içerisine alınarak, köşelerinde yeşil zemin Rumi kompozisyonlar görülmektedir. Kuşakta Ali İmran Suresinden ayetler yer almaktadır, dıştan dışa 187x38 cm'dir. 14 adet tam karo mevcuttur. 16 yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen orijinal İznik çinileridir. Sıraltı tekniği ile yapılmışlardır.

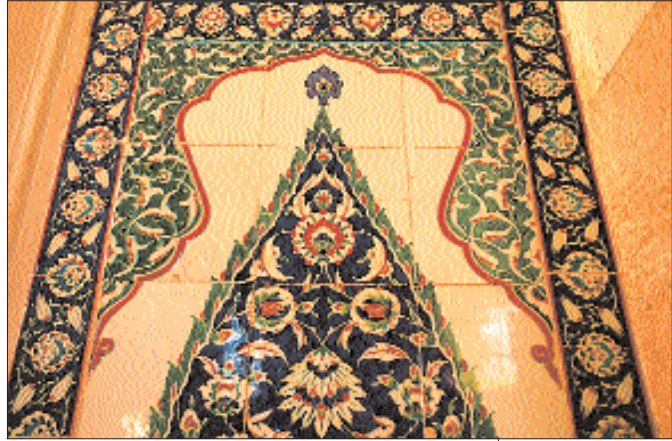
Üst Kuşak Yazısı: Kuşak yazılarında zemin lacivert boyanarak harfler beyaz bırakılmıştır. Harf sözleri kırmızıya boyanmış celi sülüs bir âyet kuşağı görülmektedir. Ayrıca kubbeyi taşıyan ayakların mihrap kısmında ki çıkıntılarının yan kısmında da kuşak yazısı görülmektedir. Yazı alt, üst, başlangıç ve bitiş kısımlarında kırmızı boyanmış bir şerit çerçevelemektedir. Ardından da beyaz zemin bırakılmıştır. Kuşak yazısı türbenin giriş kapısının karşısına gelen duvardan başlamaktadır. Rahman sure-sinden ayetler yer almaktadır. Kapı girişinin üst kısmındaki üst kapak yazısının dıştan dışa ölçüsü 373x36cmdir.

Muhtelif genişliklerde 16 tam karo mevcuttur.

Ayet kuşağının üstünde yer alan, tepelik formlarındaki çini bordür de lacivert zemin üzerinde Rumi kompozis-

Resim 9.

Resim 10.

Resim 11.

yonlar görülmektedir. Pekçok çinili mekanda tesadüf edilen bir kompozisyondur. Çiniler 16 y.y. ikinci yarısına tarihlenirler. Sıraltı tekniği ile üretilmiştir. Karoboyutu 25x25 cm.'dir.

Tam olarak 10 karo, yarım olarak da 3 karo mevcuttur.

Pencere Alınlıkları: (Resim 12) Türbenin iç kısmında 7 adet pencere alınlığı mevcuttur. Bunlardan 5 tanesinde "Ayetele Kürsi" yazmaktadır. Ayetler

Resim 12.

Resim 13.

giriş kapısının sağından başlar. Diğer 2 pencere alınlığında da "Ali İmran" Suresi âyetleri yer almaktadır. Yazı zemini lacivert boyanarak harfler beyaz bırakılmıştır. Harf gözleri kırmızıya boyanmıştır. Celisülüs kompozisyonlardır. Yazılar kartuş içerisine alınmıştır. Kartuşun köşelerinde yeşil zemin üzerine Rumi kompozisyonlar görülmektedir. Yazı etrafında beyaz bir çerçeve bıraktıktan sonra kırmızı zemin üzerine yazıyı çerçeve saran hat-tai-penç kompozisyonlu ulama bordür yapılmıştır. Kompozisyon kurgusu pekçok klasik örnekte görülmektedir. Bu bordürün arkasından tekrar beyaz bir çerçeve bırakılarak, lacivert zeminli ulama bir bordürle daha çerçevelenmiştir. Bu bordür, türbenin girişinde ki panoları çerçeveleyen bordürdür. Kanaatimce yazı ve bordür aralarında ki beyaz şeritler nefes payları olarak kullanılmış, her süslemeyi ayrı ayrı net olarak algılamamızı kolaylaştırmıştır. Pencere alınlıklarının üst kısmında kırmızı zeminli, beyaz renkli bir zencerek

görölmektedir. pencere alınlıklarında ki zencereklerin bazıları farklı kurgularda aynı renkli olarak yapılmışlardır. Zencereğin üst kısmında da sitalize bitkisel kökenli (otus-palmet) dizisinden oluşan bir süslemeye sahip tepelik bordür mevcuttur. Pencere alınlıklarında da karo boyutları farklı farklı olup, dış ebatlar hemen hemen aynıdır. Karoların iç düzenlemede ki boyutları farklıdır. Dikdörtgen karolar dahi kullanılmıştır.

Pencere alınlıkları 16 yüzyılın 2.yarısına tarihlenen sıraltı tekniğinde üretilmiş orijinal İznik çinileridir.

Pendantiflerdeki çini dekorlar: Türbenin iç kısmında sekiz adet pendantif mevcuttur. Bu pendantiflerde kalemişi süslemelerin ortaları daire şeklinde çini celisülüs hatlarla dekore edilmiştir. Pendantiflerde görülen daire şeklinde ki çini yazıların istif düzenine göre karoların üzerine yerleşimi farklıdır. Bazı karolar düz bir şekilde yerleştirilmiş, bazıları ise diyagonal şekilde düzenlenmiş olarak görölmektedir. Çaplarının aynı yada yakın değerlerde olmasına karşın çini karo adet sayıları farklıdır. Bu da çini karo ebatlarında ki değişikliği gösteren örneklerden bir tanesidir. Hatlarda zemin lacivert boyanarak yazılar beyaz bırakılmıştır. Harf gözleri kırmızıya boyanmıştır.

Yazı zemini yapmak, hatai ve gonca motifleri serpiştirilmiştir. Bunlar çok dengeli olarak yerleştirilerek süslemenin ön plana çıkması engellenmiştir. Yazıların dış kesimleri yeşil renkli den-danlarla çerçevelemiştir. Pendantifler de ki çiniler 16 yüzyılın 2nci yarısına tarihlenen sıraltı tekniğinde üretilmiş orijinal İznik çinileridir.

Pendantiflerde, "ALLAH", "MÜHAMMED", EBUBEKİR, ÖMER, OSMAN, ALİ, HASAN, HÜSEYİN isimleri yer almaktadır. Çini yazılarının çapları: 85 cm/85,5 cm'dir.

Kedi gözü (6 Adet) Nişler: Dıştan dışa 70x65cm boyutundadır. İçlerinde devşirme çiniler görölmektedir. Klâsik devir İznik ve Kütahya olduğunu düşündüğüm karolar mevcuttur.

(Resim 16) Beyaz zemin üzerine ulama, hatai reperç motifli çinilerdir. Yan kısmında lacivert zeminli ulama hatai ve penç kompozisyoncu bordür görülmektedir. Bu kedigözünün yan kısmında ufak bir renkli sır tekniğinde çini bir parçaya da tesadüf edilmektedir. Kedigözlerinin içlerinde pekçok çini parça bulunmaktadır. Karoların boyutları değişiktir. 27x25, 26x24 gibi bu boyutlar aynı desenli 2 karoya aittir. Bordür karolar ise 25x8, 26x12 ebatlarındadır. Renkli sır tekniğindeki karo ise 28x9 ebadındadır.

(Resim 14) Turkuvaz ve lacivert rengin kullanıldığı ulama çini bordürdür. Kütahya veya Tekfur sarayı üretimi olabilir. Tepelik formunun tekrarı ile oluşturulan düzenleme iki renk ile girift bir hale gelmektedir. Karoların boyutları farklı farklıdır. 24,5x8, 24x9, 29x 27x9 gibi.

(Resim 15) 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen, orijinal sıraltı tekniğinde üretilmiş İznik çinisidir. Kara boyutları 25x25 dir. Ulama bir kompozisyonudur. Hatai ve penç motifini, karoyu diyagonal şekilde bölen iki ucu düğümlü sarılma Rumi motifi taşıyan bir kompozisyon görülmektedir. Helezonlar dıştan içe doğru Haliç işini andıran bir devamlılıkla merkeze doğru küçülür. Klasik çini renklerinin turkuvaz hariç hepsi görülmektedir. Sırda yer yer çatlama göze çarpmaktadır.

(Resim 16) 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen orijinal sıraltı tekniğinde üretilmiş.

İznik çinisidir. Karo boyutları 24x24'tür. Ulama bir kompozisyonudur. Hatai ve penç motifleri vardır. Klasik çini renkleri görülmektedir. Kırmızı, yeşil, turkuvaz, lacivert görülmektedir. Sır ve astar iyi durumdadır.

"Türk çini sanatı, her devrin üslup birliğini aksettiren yaratıcı kudreti büyük bir süsleme kolu olarak mimari

Resim 14

Resim 15.

Resim 16.

yetkiyi artırmış ve atmosferlerini reklemişdir. Mimariye tabi olmuş, onu ezmeyen bir ölçüde kullanılmıştır. Daima gelişen teknikleri renk ve desen özellikleri, devirlere damgasını vurmuştur."(7)

Not: Türbedeki eksik çinilerin İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde olduğuna dair bir bilgi Mehmet Nermi Haskan'ın Eyüp Sultan Tarihi adlı kitabında yer almaktadır

7. Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi s. 215, Prof. Şerare Yetkin